

Livsviktig historia?

*Bäcksjöbrev, självbiografiskt berättande
och existensfrågans metodologi*

MIKAEL VALLSTRÖM är etnolog och forskare vid FoU Söderhamn/CFL. Han har bland annat forskat om norrländska kulturarv och historieskrivning ur ett etiskt och existentiellt perspektiv. Tillsammans med kollegorna Lotta Svensson och Maria Vallström kom han nyligen ut med boken *När verkligheten inte stämmer med kartan: Lokala förutsättningar för hållbar utveckling* (2014).

Tredjedag jul hade fruarna auktion på de alster, som de under vintern hade förfärdigat. Behållningen tillföll oavkortat Bäcksjö elektriska förening. ... Bäcksjö elektriska förening bevisar, att små kraftanläggningar utan långa och dyrbara ledningar, äro att föredraga framför stora och dyrbara anläggningar gemensamma för stora områden. I glest befolkade trakter med riklig tillgång på lämpliga vattenfall för kraftanläggningar, torde dessa små kraftstationer väl fylla sin uppgift. I Risträsk har t.o.m. en företagsam bonde byggt sig sin kraftstation, som han sköter genom att vrida på en ratt i sitt kök. Här i Vilhelmina är det många byar, som skulle kunna följa Bäcksjö bys exempel... (*Vilhelmina. En lappmarksbygd på väg mot framtiden*, 2007:19)

Och sen så var det så då, i skarven åtti-nitti, så börja ju dom här krisårena. Och det innebar ju att, det, dom flesta industrier som var kopplad till bygg till exempel dom fick ju jätteproblem och där företaget nästan raderas ut då, på bara nåt år, då. ... Då hade jag också hunnit bilda familj. Köpt hus och hela det dära köret, så då börja de lite tuffa åren. ... Jag hade inte ett fast jobb igen på sju år. Efter det. Från nittiotvå till nittionio, då, så gick jag arbetslös eller gick utbildningar, eeh, eller annan utfyllnad, så kan man också säga. Det är precis som idag, då, så hade man olika... ja, projekt och vad det nu var för att hållas, hålla människor i gång, då. (Man, 47 år, Gävle)

för sex år sedan fick jag två digra volymer lokalhistoria i min hand. Varje volym omfattar cirka 500 sidor och 1500 tidningsklipp hämtade ur *Västerbottens-Kuriren* under åren 1926–1932 respektive 1933–1936. Sedan dess har jag fått ytterligare fyra volymer som alla ingår i en utgåva av totalt åtta ungefär lika omfattande band med tidningsklipp från första hälften av 1900-talet. Materialet är enormt. Det rör sig uppskattningsvis

om bortåt 12000 artiklar, notiser och ”brev”, som blivit till en sammanhängande historik genom att allt som skrivits om Vilhelmina excerperats ur tidningen och ordnats kronologiskt.

Materialets detaljrikedom fascinerar. Man kan också förundras över att verkets upphovsman, Martin Lauritz, ägnat flera år av sitt liv åt att skriva av artiklarna, och över att glesbygdskommunen Vilhelmina avsatt en ansevärd summa pengar till bokprojektet. Vad är det egentligen som motiverar en så ambitiös utgåva? Förutom det imponerande omfånget är det slående att volymerna har något monumentalt över sig. Rubriken ”En lappmarksbygd på väg mot framtiden” signalerar en ambition att berätta en storslagen historia om bygdens modernisering och inträde i en ny epok. Ett svar kunde därför vara att utgivningen syftar till att bereda den norrländska glesbygden en plats i Historien.

Det finns också en del uttalade syften. Framför allt anförs materialets värde och användbarhet just såsom ett digert och detaljrikt historiskt källmaterial (Ågren 2007). En annan motivering ges av att materialet sägs vara ett kulturarv som tack vare sin allsidighet kan ge nutidsmänniskan en bättre förståelse för sig själv och andra kulturer. Men det finns även ett politiskt och ekonomiskt motiv i det att Vilhelmina kommun gjort ett antal liknande satsningar och vid flera tillfällen uttryckt en vilja att använda det historiska arvet som en attraktionskraft och tillväxtfaktor. Man har då bland annat talat om ett ”framfäst bygge på historiens grund” och om att ”placera Vilhelmina på kartan” (Vallström 2006:96–99).

Att jag nu valt att använda volymerna i en metoddiskussion kring existensfrågan beror på att jag tidigare med Vilhelmina som exempel undersökt vår tids stegrade

intresse för historia och kulturarv. Jag hävdade då att historien numera ofta brukas på ett anmärkningsvärt okritiskt och aningslöst sätt. Marknadstänkande och en antikvarisk historie- och kulturarvssyn går hand i hand och reducerar såväl det förflutna som olika kulturer till något ganska harmlöst och intetsägande. Kulturarvens och de historiska vetenskapernas institutioner borde därför, menade jag, ägna mer möda åt att försöka lyfta det ”farliga” och existentiellt angelägna, det som tvärtom verkar ifrågasättande och omprövande. Tidningsklippen kom emellertid i min hand i ett senare skede. Jag skrev i och för sig en artikel när jag fick de första utgåvorna men har sedan dess liksom gått och sneglat på dessa märkliga böcker. Det känns därför som att jag i och med detta återvändande till materialet äntligen kan återuppta ett spörsmål som jag egentligen aldrig blivit klar med. Inte minst vill jag försöka reda ut något som både förbluffat och stört mig: Varför framstår överhuvudtaget materialet som uppfordrande och angeläget och vari består det intressanta med Bäcksjö elektriska förening?

Under det gångna året har jag också kommit att arbeta med ett omfattande intervju-material. Anledningen är att Folkteatern i Gävleborg beställt ett större antal intervjuer som underlag för en pjäs eller något liknande, samtidigt som intervjuerna avser att vara en samtidsdokumentation, möjlig att använda för framtida forskning. Det rör sig alltså om ett historiskt källmaterial som jag själv skapar. Intervjuerna utgår från frågan om hur individen ser på framtiden, men börjar med att varje person berättar vem han eller hon är. Resultatet blir ett självbiografiskt berättande som ofta kretsar kring vad de senaste decenniernas samhällsför-

ändringar inneburit för individen personligen. Mannen som i det inledande citatet berättar om 1990-talets krisår är ganska typisk både vad gäller ton och innehåll. Hans historia belyser på flera sätt ett djupgående skifte i hur vi förhåller oss till framtiden; och därmed också till det förflutna.

Liksom tidningsklippen pendlar berättelserna mellan vitt skilda händelser och sammanhang, spretar än hit och dit. Fast först och främst handlar det givetvis om människan. Berättelserna väver ihop individens tankar, minnen, glädjeämnen, sorger, farhågor och förhoppningar. Det liv hon eller han levt fram till den stund det ordsatts. Det handlar också om det möte som äger rum mellan den intervjuade och mig som forskare. Själv förundras jag mest över uppriktigheten och allvaret i det sagda. Trots att vi aldrig träffats förut anförtror denne mig sin livsberättelse.

I det här fallet vet jag verkligen att materialet rymmer något omvälvande och "farligt". Frågan är bara hur denna vetenskap ska kunna förmedlas vidare. Dessutom ställer intervjuerna spørsmålet om "det historiska" på sin spets. Var går egentligen gränsen för när ett material börjar betraktas som historiskt och vilken skillnad gör det i så fall ifråga om hur det behandlas?

Jag lutar nu alltmer mot att jag som etnolog har en särskild uppgift som blivit alltmer angelägen; till och med livsviktig. Uppgiften består bland annat i att "störa" historien, i att så att säga föra in en annanhet i samhällets föreställningar om det historiska, och framför allt i att framhärda i att det förflutna i själva verket är mycket viktigare än vad människor vanligtvis tror. Det handlar kort sagt om att försöka hävda den levda historiens betydelse gentemot den skrivna, "döda" historien.

För denna uppgift krävs en viss metod.

Till att börja med bör metoden vara historiekritisk. Med ett begrepp lånat av Nietzsche kan den också betecknas som "ohistorisk" i meningen att det rör sig om en metod som inte "skadar det levande" (Johansson 1998). Denna metod ska då i sin tillämpning vara till nytta för både platsen och individen, men varken för att synas på kartan eller för att få ett utrymme i Historien utan för att återerövra en förlorad tro på framtiden.

SE UPP FÖR HISTORIEN!

Ytan på den officiella historien har spruckit och fram väller en ström av tillbakaträngt historiskt material som ingen riktigt lyckas trycka tillbaka. ... Historien gör skandal! I stället för den stora trygga Berättelsen som skulle stabilisera samtiden, sönderfaller historien i ett virrvarr av motsägande och konkurrerande historier (Kristensson Ugglå 2002:123).

Något av det som gör tidningsklippen intressanta ligger just i att de destabiliserar samtiden eftersom de motsäger en "trygg Berättelse". Framför allt tillhandahåller de mycket utförliga beskrivningar av en i huvudsak bortglömd modernisering som ägt rum i det som idag betecknas som periferi. Moderniseringen tog form ute i byarna och drevs på av husmödrar, bönder och annat ordinärt folk. Den hade en, som vi idag allmänt ser det, omvänd riktning; ut mot periferin och det småskaliga, lokalt förankrade. Händelseutvecklingen tycks vara buren av myriader av föreningar och självförsörjande bygder som "kunna följa Bäsksjö bys exempel". På det hela taget handlar tidningsklippen således om en lappmarksbygd på väg mot en framtid som faktiskt aldrig blir förverkligad. De beskriver en bortglömd framtid som i och med publiceringen "återuppväcks".

Något liknande gäller intervjuerna. Det är marginella röster som ofta bottenar i negativa erfarenheter av de samhällsomvälvningar som ägt rum under senare tid. De motsäger den postindustriella standardberättelse som påstår att vi alla rört oss framåt, i riktning mot ett globalt, urbaniserat och "platslöst" kunskapssamhälle (Kristensson Ugglå 2002:60–68). Rösterna talar tvärtom om det som gått förlorat, om avvecklingar, nedläggningar och avfolkning, och om platser "utan framtid". Periferins invånare är bekymrade och förtvivlar ofta över sakernas tillstånd. Framtiden ter sig oviss och mestadels mörk. Ingen tror sig heller kunna påverka eller upplever sig vara direkt delaktig i det som sker. Historien tycks liksom utspela sig någon annanstans, ovanför människornas huvuden och bortom deras vardagliga liv. Det är, kan man säga, globaliseringens tillbakaträngda röster, som sällan hörs eftersom de är prekära, maktlösa och "oroande" (Standing 2013).

Det finns alltså en väsentlig skillnad mellan hur Bäcksjöbrevet och de självbiografiska berättelserna förhåller sig till framtiden. Bäcksjöbrevet präglas av en stark känsla av att ha framtiden i egna händer; i berättelserna beskrivs det tvärtom som att man är i händerna på blinda krafter. Å andra sidan rymmer intervjuerna också en oväntad uppriktighet och tilltro till något bättre. Inte minst är det tydligt att de som intervjuas uppskattar att *få berätta*. Det är som om det finns en uppämnad längtan efter att prata om livets väsentligheter. Som mannen i citatet säger senare i intervjun fanns det förut ett levande, vardagligt samtal om samhället som "har tystnat". Samtidigt säger han att han är bekymrad och tänker en hel del på samhällets framtid, framför allt "det miljömässiga", utan att kunna se en lösning:

"Det förefaller som att vi måste få nån ordentlig näsbränna... innan vi verkligen inser att vi, vi behöver göra nånting. Och verkligen *göra* nånting."

Det är inte minst på grund av de tillbakaträngande effekterna som vi måste se upp för historien. Att ägna sig åt historiskrivande innebär ju i sin mest basala mening att tillbakatränga det stoff som faktiskt finns där här och nu "bakåt i tiden", "till en annan tid", genom en mängd förskjutande eller historiserande praktiker. Eller så trängs delar av stoffet helt enkelt bara åt sidan, undanträngs, som oviktigt eller opassande för Berättelsen. Historiskrivningen tenderar på så vis att stänga eller sluta detta närvarande förflutna på ett sätt som slutligen drabbar såväl platsen som de enskilda individerna. Ytterst påverkas själva tänkandet om tiden och det framtida. "Vår" globala modernisering inbegriper inte Bäcksjö elektriska förening och äger inte rum "i glest befolkade trakter". Det är därför också fullt logiskt att invånarna i Västerbottens inland eller i Gävleborg idag ofta betraktas och beskrivs som globaliseringens förlorare (jfr Eriksson 2010). Det enda sättet som "förlorarna" kan bemöta marginaliseringen med tycks då vara att försöka göra sig synlig på ekonomins och politikens framtidskartor.

Redan här kan vi se att det behövs en annan metodologisk ansats: som bemöter tillbakaträngandet med motsatta, öppnande och vidgande arbetssätt. Som håller dialogen med det förflutna vid liv. Och som därmed är en destabiliserande metod vars syfte är att skriva andra historier.

Uppgiften förutsätter också en utredning av vad slags källor det är fråga om. Både tidningsartiklarna och intervjuerna blir ju uppenbart och ofrånkomligen svårhanterliga i den stund de ska användas

som ett historiskt material. Betraktat i sin helhet kännetecknas tidningsmaterialet främst av sin heterogenitet. I samma volymer blandas subjektiva betraktelser och tyckanden – som exempelvis ”brevnen”, som är författade av så kallade meddelare, bosatta på orten – med rent faktamässiga uppgifter om till exempel antalet invånare i en by och priset på en slaktko. Intervjuerna har i grunden tagit form som öppna samtal utan andra intervjufrågor eller teman än ”vem är du” och ”hur ser du på framtiden”. De är, vill jag påstå, väsentligen dialogiska, mellanmänniska möten som gör det möjligt att tala på ett mer djupgående sätt om sig själv och samhällsförändringarna tack vare dialogens ”särddimension” (Buber 1954/1995).

Som forskare kan vi därför inte gärna utgå från att det antingen endast är berättelser eller bara redogörelser för vad som faktiskt har hänt; det är snarare både och. Inte heller kan vi betrakta det som ett passivt, dokumentärt material. Lokaltidningen Västerbottens-Kuriren stod ju inte på något sätt utanför moderniseringsprocesserna; det framgår tvärtom tydligt av artiklarna att tidningen var en i högsta grad pådrivande kraft, med en borgerligt ”frisinnad” agenda. Tidningen utgjorde i sig en modern offentlighet och som sådan ett forum för ett specifikt samtal om samtiden, det förflutna och framtida, där somliga röster – såsom provinsialläkaren, prästen, kommunalrådet, handlaren, folkskolläraren och hemmansägaren – hördes starkare än andra. I intervjumaterialet figurerar däremot personer med så olikartade bakgrunder som möjligt, och företrädesvis sådana röster som inte vanligtvis hörs i offentligheten.

Det som gör tidningsklippen särskilt intressanta är det faktum att de *i efterhand* blivit en viss sorts historisk källa eftersom

skeendet tog en annan vändning. Det som ursprungligen var historiens – den trygga Berättelsens – självklara mål och mening har blivit en märkligt bortglömd framtid. Som jag ser det är materialet därmed inte betydelsefullt främst för att det ger oss en rikedom av historiska fakta, utan för att det ”leder fel”. Det illustrerar på ett ovanligt tydligt sätt de historiska källornas bedrägliga och föränderliga natur. Det blir helt enkelt väldigt tydligt att historien aldrig är given, självklar eller avslutad. Att den hela tiden skrivs om.

Källornas föränderlighet blir desto viktigare att begrunda med tanke på att de beskriver mellankrigstidens skeende ur ett lokalt perspektiv. Som vi alla vet var det en tid som bar på en katastrofal rörelse, men av denna rörelse märks i stort sett ingenting. Tidningsklippen beskriver tvärtom ett märkligt godartat och konfliktfritt skeende på väg mot något helt annat och i alla avseenden bättre – en ljusnande, elektrifierad framtid, med bilvägar och moderniserade bostäder. Citatet rörande Bäcksjö elektriska förening är ganska typiskt. En mycket stor del av rapporteringen handlar just om föreningslivet, om möten och arrangemang ”ute i byarna”. Ingenstans kan man i det lokala ana nazismens frammarsch och världskrigets sammanbrott eller ens dåtidens fördjupade konflikter mellan arbete och kapital. Ändå ligger händelserna i Ådalen inte långt bort varken i tid eller rum.

På ett liknande sätt kretsar de självbiografiska berättelserna till stor del kring ett förlorat välfärds- och landsbygdssverige. De kan med andra ord ses som en svag återklang av likartade moderniseringsprocesser som i Vilhelmina. Men i motsats till tidningsklippens optimistiska karaktär är det hotfulla i högsta grad närvarande och historiens riktning oroväckan-

de. Samhällsutvecklingen beskrivs inte sällan som "otäck", "skrämmande" och "på väg åt fel håll". Historiens gång har inte blivit som man trott eller önskat; historien har, som de intervjuade upplever det, pågått någon annanstans och i grunden kullkastat tron på framtiden.

Det är lätt att tänka sig att den officiella historieskrivningen skulle kunna användas som ett avfärdande av källmaterialet, platsen och människorna, genom ett påvisande av hur marginellt och perifert allt detta ändå är. Det är ju just det historiens gång "bevisat". Men likväl finns det ett störande "eller" i både tidningsklippen och det självbiografiska berättandet. Bäsksjöbrevet undergräver våra föreställningar om moderniserings- och globaliseringsprocesserna. Det beskriver en annan samhällsutveckling, som faktiskt ägde rum, och som lever vidare i alternativa uppfattningar, strömningar och rörelser för småskaliga, lokala lösningar. I de självbiografiska berättelserna är det människan själv och hennes personliga framtidsdrömmar som är ett "eller"; som talar om en annan framtid än det talas om offentligt. Oavsett vad vi tycker om saken har detta "eller" betydelse för hur människor lever sina vardagliga liv och för platsers fortsatta existens. Det finns där och har en än så länge oklar inverkan på det som sker här och nu.

Det är också detta "eller" som är ingången till existensfrågans metodologi. Det markerar en avgörande skiljelinje mellan två uppfattningar om vad historia är, och följaktligen mellan olika syften med hur vi närmar oss det historiska materialet. Det rör sig mer precist sagt om en ontologisk skiljelinje mellan en "stängd" respektive "öppen" historia. Det ena syftet förutsätter en idealisering av tid och rum. Idealiseringen syftar ytterst till att be-

härskas själva tiden och skeendet genom att materialet "urbäddas" ur den tidslighet som allting omfattas av på ett eller annat sätt (Vallström 2005:111, 2006:77, jfr Hägglund 2002). Det andra syftet är tvärtom att bibehålla det mångtydiga, heterogena och levande genom att låta stoffet förbli i sin tidslighet. Därmed kvarstår också det förflutnas etiska och existentiella dimensioner.

Som Kristensson Ugglå påpekar handlar det om skillnaden mellan *die Historie* och *die Geschichte*, mellan "den historia vi berättar och skriver" (Berättelsen) och "den historia vi själva lever och är en del av" (Kristensson Ugglå 2002:144). Det rör sig alltså om en skillnad mellan att förutsätta en "tom tid" respektive "att vara i tiden", mellan att dra en skarp gräns mellan nu och då, och att inte dra en sådan gräns eftersom det förflutna alltid är närvarande i nuet. Kristensson Ugglå visar också på det problematiska i respektive hållning. Idealiseringen av tiden leder lätt till metafysik medan man å andra sidan riskerar att hamna i en förlamande relativism och brist på begriplighet – ett "virrvarr" – ifall man endast befinner sig "i" historien.

Synsätten kan leda fel i båda fallen. De kan låsa fast det förflutna i en död form och de kan göra oss blinda för de större rörelserna. Men vi behöver ändå, menar jag, vara desto mer uppmärksamma på skillnaden häremellan. Just däri, i insikten om att skillnaden kan vara livsviktig, ligger nämligen etnologins främsta uppgift.

ÅTER TILL FRÅGAN OM HISTORIEN OCH LIVET?

Städer störta samman vid jordbävningar och ödeläggs; människan bygger endast med bävan

sitt hus på vulkanisk grund; på samma sätt bryter livet självt samman och blir svagt och modlöst när det ställs inför vetenskapens *begrepps-jordbävning*... Skall nu livet härska över kunskapen och vetenskapen eller skall kunskapen härska över livet? (Nietzsche 1874/1998:154)

Vad betyder då allt det här mer konkret? Vad ska vi göra med lokalhistorien och människors biografier? Och vad är det egentligen som står på spel?

I min tidigare artikel hävdade jag att tidningsklippen skulle kunna gjuta nytt liv i den norrländska framtidsfrågan genom att tillföra historien något av sin vitalitet och sina inneboende möjligheter (Vallström 2008). På ungefär samma sätt menar jag nu att intervjumaterialet kan ses som ett ifrågasättande av den etablerade historieskrivningen och leda vidare till en viktig samhällsdiskussion. Materialet kan kort sagt användas för att återupprätta platsen och människorna. Och just det, påstår jag, har blivit en alltmer angelägen uppgift eftersom vi idag står inför en akut existensfråga förorsakad av "härskandet över livet". Det är ett härskande som slutligen ställer oss alla inför frågan om människans och platsens försvinnande.

Nyckeln till uppgiftens lösning ligger, tror jag, i synen på det historiska materialet som närvarande *spår*, som sprunget ur *die Geschichte*. Betraktat som spår är det något vi ärver eller övertar och följaktligen har ett ansvar för. Vi måste göra något med de spår vi får i vår hand och emellanåt ta ställning till hur spåren ska förvaltas eller om de ska ratas. Det förflutna utgör i vilket fall som helst ett för oss givet *existensvillkor* som endast finns tillgängligt för oss just som spår. Det kan därför, som Nietzsche säger, vara till "nytta" eller till "skada" beroende på hur vi förhåller oss till det och på vilka me-

toder vi använder oss av när vi ärver spåret.

Paradoxalt nog innebär ju varje metod att det upprättas en kontakt – en länk eller förbindelse – med det förflutna; mellan nu och då. Frågan är bara på vilka premisser denna kontakt upprättas. Närmar vi oss spåret som mottagare och arvtagare eller som "överhistoriska", avståndstagande och utan egentligt ansvar?

Förstådda som spår utgör tidningsklippen en närvaro av en förlorad eller frånvarande framtid, men också spår av andras liv och leverne. Allt detta återuppväcks genom min läsning – genom att relateras till ett här och nu. Utan återuppväckandet skulle denna framtid inte existera; volymerna skulle endast finnas där i sin befintliga, encyklopediska form, utan "mening". Intervjuerna utgör självklart än mer direkt påtagliga spår efter andra. De finns där som ett slags öppna dialoger om framtiden. För mig personligen är det ännu levande röster. Orden är sagda i förtroende, i ett direkt möte, ansikte mot ansikte. Det som nu återstår (förutom den inspelade ljudfilen) är en vag känsla av förpliktelse och önskan att på något sätt kunna göra det som anförtrotts mig rättvisa. Med andra ord verkar den andres spår *appellerande* (jfr Kemp 1992).

Ett avståndstagande börjar däremot i att det etiska och existentiella bandet mellan då och nu bryts. Det börjar med det Nietzsche kallar en "begrepps-jordbävning"; med ett uppbåd av historiserande metoder och praktiker (arkivering, kategoriseringar, epokindelning, etc.); med en rad stilistiska grepp (val av tempus, tidsfästelser, metaforer, etc.); och med konstruerandet av det historiska tidrummet eller "kronotopen" (Bachtin 1997). På så vis utplånas all samtidighet. Den som ska skriva *die Historie* döljer den just upprät-

tade länken – sin egen inblandning, delaktighet och närvaro. Allt sådant är ju precis raka motsatsen till det historiebegrepp historieskrivaren opererar med; faktiskt per definition icke-historiskt eftersom det är skiljelinjen mellan då och nu som betecknar det historiska. Bäsksjö elektriska förening har intet med oss att göra, den ”hör den tiden till”.

Intervjuerna kan knappast ens betraktas som ett historiskt material – åtminstone inte förrän de arkiverats och separerats från flödet av nutid. De framstår överhuvudtaget som en aning suspekta redan i det att det är ett *avsiktligt* skapat material, ”vidrört” av en samtida forskares aktiva inblandning. Precis som alla andra personbundna spår präglas intervjuerna dessutom av glömska, selektion och osäkerhet, och tycks därför alltid vara bristfälligt och svårhanterligt.

Även om spåret efter Bäsksjö elektriska förening och dialogen om framtiden knappast kommer att göra skandal så skulle det kunna fungera som en sorts motvikt mot historieskrivandets skadeverkningar. Spåren utgör i sig vittnesmål om det *die Historie* förbiser. Men de kan också, om man så vill, ge samtiden en ny och större framtid att tänka med, genom att förstås som *visionärt*. (Vad slags arv är det om inte ett visionärt arv?) Det kan användas för att tänka om själva moderniseringsprocessen, för att plocka isär Berättelsen och samtidigt frigöra eller kanske till och med väcka en ”löftesrik” kraft till liv (Derrida 2003). Det blir i så fall en motvikt som bibehåller det historieskrivaren skyr: det skulle föra in ett levande, dialogiskt och förändrande element i det redan tillrättalagda. Det skulle bevara något av det tidliga, ofullständiga, mångtydiga. Det skulle vara ”livstecken” som uppdragar en fundamental (men ofta dold)

konflikt mellan den levda historiens erfarenhetsrum och de historievetenskapliga begreppens tomma tid (Koselleck 2004).

Precis vid denna punkt tydliggörs också vår uppgift och vårt ständiga dilemma som historieskrivande etnologer. Vi vill gärna låta de andra få ett rättmätigt utrymme i historien och vi vill ofta lyfta fram platsen i sin fulla vidd som ”livsvärld”. *Men för att göra det – för att verkligen låta de andra vara andra och platserna platser – så måste vi insistera på die Geschichte och förhålla oss kritiska till die Historie*. Frågan är om vi verkligen gör det. Är det vår metodologi? Eller försöker vi i stället erövra åtminstone någon liten plats i *die Historie*? Spela rollen som andra rangens historiker (med en förkärlek för tvivelaktiga material) och som företrädare för ”vår” bortglömda grupp av andra eller osynliggjorda plats?

Till frågan om etnologins uppgift vill jag lägga ännu en aspekt; nämligen det som står på spel i historieskrivningen om 1930-talet och vår nuvarande, globaliserade tid. Närmare bestämt gäller det hur vi ska förhålla oss till de obehagliga likheterna och uppenbara parallellerna mellan detta nu och då; såsom den ekonomiska och politiska instabiliteten, de återkommande kriserna, den sociala polariseringen, det frisläppta kapitalet och de spirande nationalistiska, rasistiska och fascistiska rörelserna. Vi bevittnar med andra ord en sorts spöklik återkomst av allt vi trodde hade förpassats till ”historiens skräphög”. Det står därmed också klart att vi inte, som det heter, lärt av historien. Trots att vi besitter större kunskaper än någonsin tycks kunskaperna om det förflutna vara sorgligt otillräckliga. Inte ens kunskapen om det mest katastrofala – Förintelsen och insikterna om klimatförändringarnas förödande följdverkningar – är tillräck-

liga. Människans och platsens försvinnande förblir en realitet. Härskandet över livet fortgår genom ständigt nya tekniker och en "gränslös" ekonomi som inte vill kännas vid existensvillkoren. Men som också leder till en paradoxal vanmakt: för våldets och naturens återkomst finns ingen beredskap.

Därför måste ytterligare en fråga ställas: Vad slags historia *behöver* vi? Kan vi överhuvudtaget ha någon användning av kunskaperna om det förflutna i det pågående spelet om framtiden? Eller för att använda Nietzsches formulering: Hur kan historien vara till nytta för livet?

Möjligen är det dags att inse att de vetenskapliga metoderna oftast missar det självklara målet – livet självt. Ett sådant mål börjar ju i en annan ände, i existensfrågan. Som teknikfilosofen Hans Jonas skriver innebär det att aldrig vila från uppgiften att skydda och vårda "avbilden" av människan "i oinskränkt mänsklighet" eftersom den teknologiska civilisation vi lever i oupphörligen frambringar det som ersätter och hotar det levande (Jonas 1979/1994).

För att kunna hantera existensfrågan behövs således även ett maktperspektiv. Det gäller att förstå härskandets logik i relation till tid och rum, i relation till andra och till platser. Med en sådan utgångspunkt kan vi se att det är en logik som producerar temporär tid- och platslöshet och som undandrar sig alla sociala och fysiska bindningar. Därför leder den också lätt till människors och platsers bokstavliga eller bildliga död. Men det sker inte utan motstånd, inte utan att konfronteras med andras ansikten och framtidsdrömmar. Och inte heller utan att det undanträngda "väller fram", "hemsöker oss" och "spökar" (Derrida 2003).

Som etnologer behöver vi helt enkelt en

historia som kan göra oss klokare. Det innebär att vi borde försöka skaffa oss en djupare förståelse för vad våra kunskaper betyder existentiellt sett i en värld där existensvillkoren åsidosätts. Det förutsätter i sin tur en skärpt insikt om vilken betydelse *die Geschichte* kan ha. Den historia vi lever och delar med andra kan både vara utgångspunkt för besinning och för kritik mot *die Historie*, för att kunna visa att något mänskligt sett bättre är möjligt och för att kunna revoltera. Den kan också användas för att bevara, vårda och visa vördnad för människan och platsen, genom att göra det möjligt att se det storslagna i varje liv och plats. Med Nietzsches ord behövs såväl en kritisk som "antikvarisk" och "monumentalistisk" hållning till historien, förutsatt att den inte blir överdrivet historisk utan tvärtom börjar i det "ohistoriska".

Vi behöver utveckla ett visst spårsinne. Att ägna sig åt existensfrågan fordrar en särskild känslighet och förmåga att urskilja det livsviktiga, angelägna och väsentliga ur massan av förflutna spår. Ett sorts uppsökande av historiens ömma punkter, där makten bryts mot livsvillkoret. Spårsinnet inbegriper därmed även en förmåga till *glömska*; det vill säga att tidnings- och intervjumaterialets voluminösa karaktär bemöts med en klar blick för det överflödiga.

När vi har detta spårsinne har vi också en fungerande metod. Det är då jag kan bidra med ett återuppväckande av framtiden och i någon mån kan göra mötet med den andre rättvisa. Och som jag kan inta en verkligt historiekritisk hållning genom att insistera på att *die Historie* måste vägas mot *die Geschichte*. I praktiken innebär det att värna det ändliga och ständigt försöka hålla det som alltid kan dö vid liv. Eller att, som jag nu gjort,

på ett "kronofobiskt" sätt uppmärksamma föränderligheten och temporaliteten i det skrivna och sagda ordet (Hägglund 2002).

Det finns förvisso sedan länge en kritisk och reflexiv diskussion inom etnologin och de historiska vetenskaperna, och åtskilliga exempel på försök att lyfta annanheten och det levande i olika historiska källmaterial (t.ex. Eriksen, Garnert & Selberg 2002, Wettstein 2009). Inte sällan då just i en biografisk, individ- och platsnära form. Men vad jag kan se stannar forskningen oftast vid det fenomenologiskt subjektiva eller vid en distanserad konstruktivism. Följden blir en sorts instängdhet i jaget eller platsen, utan utrymme för det verkligt (och farligt) Andra, och ett undvikande av ställningstaganden i samhällsrelevanta spörsmål (Vallström 2009, jfr Kemp 1992:13–15).

Såsom en etnologisk, kulturvetenskaplig eller humanistisk uppgift måste uppgiften att hävda existensfrågans betydelse också vara en hållning som vänder sig utåt mot det samhälleliga. Det handlar då bland annat om "att översätta privata bekymmer till offentliga frågor" (Bauman 1999:10). På så vis kan vetenskapen slutligen ingå i en större dialog om vår tid och om framtiden – i en dialog som också är en demokratisk och politisk uppgift.

Först då framträder Bäcksjö elektriska förening som en angelägenhet: som en aktuell samhällsidé. Exemplet gick förlostat under en lång tid av exceptionellt "stora och dyrbara anläggningar", men har återfått sin aktualitet när priset visar sig vara en överhettad planet. Likaså blir berättelserna om ett förändrat välfärdssamhälle självklart angelägna när det står klart att samtalet om samhällets framtid egentligen aldrig tystnat eller glömts bort, utan bara trängts undan av döva makthavare.

LITTERATUR

- Bachtin, Michail, 1997. *Det dialogiska ordet*. Gräbo: Anthropos.
- Bauman, Zygmunt, 1999. *På spaning efter politiken*. Göteborg: Daidalos.
- Buber, Martin, (1954) 1995. *Det mellanmänniska*. Ludvika: Dualis.
- Derrida, Jacques, 2003. *Marx spöken: Skuldstaten, sorgearbetet och Den nya internationalen*. Göteborg: Daidalos.
- Eriksen, Anne; Garnert, Jan & Selberg, Torunn (red.), 2002. *Historien in på livet: Diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Lund: Nordic Academic Press.
- Eriksson, Madeleine, 2010. *(Re)producing a Periphery: Popular Representations of the Swedish North*. Umeå universitet.
- Hägglund, Martin, 2002. *Kronofobi: Essäer om tid och ändlighet*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Jonas, Hans, (1979) 1994. *Answarets princip: Utkast till en etik för den teknologiska civilisationen*. Göteborg: Daidalos.
- Johansson, Alf W., 1998. "Är historien farlig? Friedrich Nietzsches Om historiens nytta och skada", i Nietzsche, Friedrich, *Om historiens nytta och skada*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Kemp, Peter, 1992. *Lévinas: En introduktion*. Göteborg: Daidalos.
- Koselleck, Reinhardt, 2004. *Erfarenhet, tid och historia: Om historiska tiders semantik*. Göteborg: Daidalos.
- Kristensson Uggla, Bengt, 2002. *Slaget om verkligheten: Filosofi – omvärldsanalys – tolkning*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Nietzsche, Friedrich, (1874) 1998. *Om historiens nytta och skada*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Standing, Guy, 2013. *Prekariatet: Den nya farliga klassen*. Göteborg: Daidalos.
- Vallström, Mikael, 2005. "Kan kulturarv vara subversiva? Utkast i tidslighetens politik", i *Glänta*, nr 1–2.
- Vallström, Mikael, 2006. *Det förflutnas närvaro: Essäer om norrländska kulturarv, historieskrivning och de andras spår*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Vallström, Mikael, 2008. "Vilhelminas återuppväckta framtid", i *Västerbotten*, nr 3.
- Vallström, Mikael, 2009. Recension av Margrit Wettstein, *Liv genom tingen: Människor, föremål och extrema situationer*, i *Svenska Landsmål* 2009 (335).

Wettstein, Margrit, 2009. *Liv genom tingen: Människor, föremål och extrema situationer*. Eslöv: Symposion.

Vilhelmina: En lappmarksbygd på väg mot framtiden. 1933–1936. 2007. Vilhelmina kommun och Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.

Ågren, Per-Uno, 2007. "Inledning", i *Vilhelmina: En lappmarksbygd på väg mot framtiden. 1933–1936*. Vilhelmina kommun och Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.

SUMMARY

History for Life?

(Livsviktig historia?)

Bäcksjöbrev, självbiografiskt berättande och existensfrågans metodologi

With a voluminous newspaper material from the 1930s and contemporary life story interviews as starting-point the article discusses how ethnology

can handle existential issues. The discussion especially concerns parallels between societal crisis of today and of the 1930s. By making a distinction between "the history we are living and a part of" (*die Geschichte*) and "the history we are writing" (*die Historie*), the aim is to point out a possibility to develop a criticism of historiography, and an "un-historical" methodology "for life". These concepts originate from Nietzsche's (1874/1998) statement that historicism is a threat to life itself. To make it possible to found a method that deals with existential issues raised by traces and heritages from the past, and that also is able to maintain conditions for life, the article argues for an analysis paying attention to the variability, openness and dialogic nature of historical material. Furthermore, this kind of attention is regarded as a crucial political and democratic task for ethnology.

Keywords: existential, life, die Geschichte, die Historie, dialogic, traces.

Mikael Vallström, Researcher at R & D Söderhamn (FoU Söderhamn)/CFL, municipality of Söderhamn.